

Open leermateriaal verankeren: van visie naar duurzaam beleid

Handreiking voor scholen

Auteurs Anneke van den Broek, Larissa Oomen, Michiel Waltman

Versie 1

Datum 27 september 2024

Inhoud

Samenvatting	1
Inleiding	2
1. Open leer materiaal	
1.1 Wat is open leer materiaal?	3
1.2 Toegevoegde waarde van open leer materiaal	4
2. Integratie van open leer materiaal in visie en beleid	
2.1 Van visie op onderwijs naar schoolbeleid	5
2.2 Van schoolvisie en beleid naar visie op open	5
2.3 Visievorming en betrokkenheid van relevante onderwijsprofessionals	7
3. Bouwstenen voor implementatie	
Inleiding	12
3.1 Bouwsteen Deskundigheid	13
3.2 Bouwsteen Infra- en organisatiestructuur	15
3.3 Bouwsteen Toepassing in onderwijs en kwaliteit	17
3.4 Bouwsteen Onderbouwde keuzes maken	19
Bronnen	21

Samenvatting

Deze handreiking biedt schoolbesturen, schoolleiders en lerarenteams praktische handvatten om open leermateriaal vanuit een duidelijke visie te integreren in het onderwijsbeleid in de daarvan afgeleide kaders voor leermiddelen.

Visie- & Beleidsvorming

De handreiking beschrijft hoe open leermateriaal kan worden opgenomen in de onderwijsvisie en het schoolbeleid. Dat begint bij een heldere onderwijsvisie, die zich vertaalt naar een schoolvisie en concreet schoolbeleid. Beleid op leermiddelen is daarbij cruciaal omdat het bepaalt hoe scholen omgaan met de keuze, aanschaf en inzet van leermaterialen om hun onderwijsdoelen te bereiken. Bij het ontwikkelen van een visie op open leermateriaal wordt ruimte gegeven aan initiatieven vanuit zowel het bestuur, schoolleiding als lerarenteams. Visie- en beleidsvorming over open leermateriaal vereist samenwerking en dialoog tussen onderwijsprofessionals.

Bouwstenen voor Implementatie

Om succesvol met open leermateriaal aan de slag te gaan, zijn enkele belangrijke bouwstenen essentieel. Met de dialoogvragen uit de handreiking kan binnen de school het gesprek over deze bouwstenen gevoerd worden. De bouwstenen zijn:

Deskundigheid

Werken met open leermateriaal vraagt om kennis, kunde en motivatie van lerarenteams. Hierbij is werken vanuit leerdoelen en curriculumbewustzijn belangrijk. Tegelijkertijd kan het gebruik van open leermateriaal het vakmanschap van leraren versterken. Scholen moeten deskundigheidsbevordering faciliteren en professionalisering laten aansluiten op de onderwijsvisie.

Infrastructuur en Organisatie

Een robuuste digitale infrastructuur is onmisbaar voor het gebruiken, maken en delen van open leermateriaal. Daarnaast moet de school aandacht besteden aan de integratie met andere systemen, technische ondersteuning, en naleving van wet- en regelgeving, zoals de AVG. Duurzaam werken met open leermateriaal vereist een langetermijnstrategie die is ingebed in de onderwijsvisie van de school. Ook nadat de initiële implementatie heeft plaatsgevonden is blijvende aandacht nodig.

Toepassing in onderwijs en kwaliteit

De inzet van open leermateriaal vindt altijd plaats in de context van de didactische driehoek: de interactie tussen leraar, leerling en leerstof. Succesvolle integratie in de onderwijspraktijk is essentieel voor de implementatie van open leermateriaal. Een goede kwaliteitsborging is daarbij van groot belang. Leraren moeten erop kunnen vertrouwen dat het materiaal dat ze gebruiken van goede kwaliteit is.

Onderbouwde keuzes maken

De implementatie van open leermateriaal vereist het maken van onderbouwde keuzes, gebaseerd op data en inzichten uit theorie en praktijk. Het is belangrijk om een onderzoekende houding bij leraren te stimuleren en een cultuur van continue verbetering te bevorderen. Daarbij worden de effectiviteit van het beleid en de initiatieven rondom open leermateriaal systematisch en doelgericht geëvalueerd en verbeterd.

Inleiding

Waarom deze handreiking?

Deze handreiking richt zich op zowel schoolbestuurders, schoolleiders, stafmedewerkers als lerarenteams in het funderend onderwijs, omdat zij allemaal een rol spelen in de totstandkoming van bewuste keuzes over leer materiaal. In de handreiking staat hoe je open leer materiaal vanuit een visie kunt integreren in je onderwijsbeleid en in de daarvan afgeleide kaders voor leermiddelen. Open leer materiaal is zo een volwaardige en onderbouwde optie in het leermiddelenkeuzep proces en geeft richting aan duurzame implementatie.

Het vormen van visie en beleid op open leer materiaal kent meerdere startpunten. Bestuur of schoolleiding kunnen initiatief nemen wanneer zij nadenken over de toekomst van het onderwijs in hun organisatie. Ook kunnen individuele leraren aangeven dat zij vanuit behoeften in hun dagelijkse lespraktijk met open leer materiaal (willen) werken. Of teams willen bestaande lesmethodes verrijken. Vanuit al deze startpunten kun je visie en beleid op open leer materiaal vormen en een plek geven binnen je school.

Werken met deze handreiking draagt bij aan:

- weloverwogen, geïnformeerde keuzes voor het werken met open leer materiaal;
- het meenemen van alle bouwstenen bij implementatie;
- duurzame inbedding in de organisatie;
- betrokkenheid van alle relevante onderwijsprofessionals.

Wat vind je in deze handreiking?

Om te kunnen werken aan visie- en beleidsvorming op open leer materiaal, is het van belang te begrijpen wat open leer materiaal is en wat de toegevoegde waarde is voor het funderend onderwijs. Dit staat in hoofdstuk 1. In het tweede hoofdstuk beschrijven we hoe je vanuit je visie op onderwijs komt tot een visie op leermiddelen en daarin de plaats van open leer materiaal. We laten zien hoe je dit kunt integreren in het schoolbeleid. Mogelijk zijn we wat uitvoeriger dan noodzakelijk voor elke lezer. De reden daarvoor is de basis van ons proces voor iedere lezer helder te hebben. Ten slotte komen in hoofdstuk 3 de bouwstenen die van belang zijn voor de implementatie van open leer materiaal in de organisatie of school aan bod:

- Deskundigheid;
- Infra- en organisatiestructuur;
- Toepassing in onderwijs & kwaliteit;
- Onderbouwde keuzes maken.

De handreiking is gebaseerd op wetenschappelijke bronnen, handreikingen en raamwerken, zoals het Vier in Balans model (ten Brummelhuis, 2000, in: Schouwenburg, 2022) en het Stappenplan Beleid voor Open Leermaterialen (Surf/Edusources). Een volledige opsomming van gebruikte bronnen begint op pagina 21.

1. Open leermateriaal

1.1 Wat is open leermateriaal?

Leermaterialen kun je op verschillende manieren indelen, onder meer naar eigenschappen die te maken hebben met de mate van **toegankelijkheid** (vrij beschikbaar voor iedereen, vrij beschikbaar voor iedereen na inloggen met een gratis account, alleen vrij beschikbaar voor een beperkte groep, beschikbaar na betaling van een geldbedrag) en naar de **rechten** op aanpassing (altijd aanpasbaar, aanpasbaar onder voorwaarden, niet aanpasbaar).

Deze handreiking gaat over **open leermateriaal**:

Open leermateriaal is educatief materiaal dat door iedereen in alle omstandigheden zonder betaling kan worden opgeslagen, hergebruikt, aangepast, gecombineerd en gedeeld, zonder dat er problemen ontstaan rond auteursrecht. Hierbij kunnen bepaalde voorwaarden gelden, bijvoorbeeld dat de naam van de maker vermeld moet worden of dat het aangepaste werk onder dezelfde licentie moet worden gedeeld.

1.2 Toegevoegde waarde van open leer materiaal

Open leer materiaal is van waarde omdat het vrij toegankelijk en aanpasbaar is, waardoor het flexibel kan worden ingezet in het onderwijs. Gebruik van open leer materiaal kan ertoe leiden dat je middelen vrijspeelt om binnen je school anders in te zetten. Het kan de diversiteit en inclusiviteit van les materiaal vergroten en de mogelijkheid bieden om onderwijs beter af te stemmen op de behoeften van leerlingen. Voor leraren biedt het meer regie op de les voorbereiding en samenwerking met collega's, terwijl het ook bijdraagt aan professionele ontwikkeling en curriculumbewustzijn van leraren. Voor de maatschappij verlaagt werken met open leer materiaal de drempels voor toegang tot onderwijs en bevordert een inclusieve leeromgeving. Meer algemeen kan het gebruik van open leer materiaal bijdragen aan verbetering van de onderwijskwaliteit, passend bij het Herstelplan kwaliteit onderwijs.

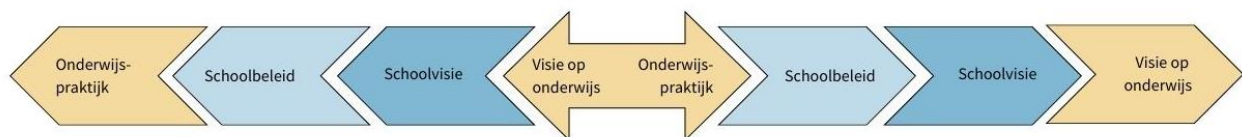
Meer weten?

- Over de kenmerken en toegevoegde waarde van open leer materiaal?
  - [Whitepaper De kracht van open leer materialen](#)
  - Artikel [Meer regie over je eigen lessen](#)
  - Artikel [Open leer materiaal: waardevolle aanvulling op bestaande methodes](#)
- [Antwoorden op veelgestelde vragen over open leer materiaal](#)
- [Praatplaat over onderwijsvraagstukken](#)

2. Integratie van open leermateriaal in visie en beleid

2.1 Van visie op onderwijs naar schoolbeleid

De implementatie van open leermateriaal kent twee startpunten. Het eerst startpunt is een heldere onderwijsvisie, die start bij het schoolbestuur. De onderwijsvisie biedt richtlijnen voor bijvoorbeeld onderwijskwaliteit, inclusie, innovatie en personeelsbeleid. De aangesloten scholen geven op basis hiervan hun eigen visie en beleid vorm. Daarin houden zij rekening met hun specifieke identiteit, of deze nu gebaseerd is op een specifieke onderwijsfilosofie, zoals Montessori of Dalton, of op een bepaalde levensbeschouwing. De schoolvisie wordt vervolgens omgezet in concrete plannen en acties binnen het schoolbeleid.

Voorbeeld

Een schoolbestuur geeft in de **onderwijsvisie** aan te streven naar een leeromgeving waarin elke leerling kans krijgt zich te ontplooiën tot verantwoordelijke wereldburger.

Op schoolniveau wordt deze onderwijsvisie vertaald naar een **schoolvisie**: Onze school biedt die leeromgeving waarin leerlingen uitgedaagd worden hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen.

De volgende stap is de vertaling naar **schoolbeleid** dat handvatten biedt voor concretere plannen en acties: We differentiëren ons onderwijsaanbod en zetten lesmethoden en materialen in om de leerling maximaal te ondersteunen in zijn persoonlijke leertraject.

Visie en beleid ontstaan vanuit dialoog. Dat betekent dat naast de route vanuit het startpunt van het bestuur initiatieven vanuit de onderwijspraktijk meegenomen kunnen worden in de ontwikkeling van visie en beleid. Bijvoorbeeld wanneer leraren positieve ervaringen hebben met de combinatie van methodes met open leermateriaal. In de ideale wereld is dit een wisselwerking, zodat de visie goed is afgestemd op de onderwijspraktijk en ook praktisch vorm kan krijgen.

2.2 Van schoolvisie en beleid naar visie op open

Een visie op onderwijs leidt tot een visie en, daaruit voortvloeiend, een beleid op leermiddelen. Beleid op leermiddelen is cruciaal omdat dit beleid bepaalt hoe scholen omgaan met de keuze, aanschaf en inzet van leermaterialen om hun onderwijsdoelen te bereiken. Scholen verschillen aanzienlijk in hun aanpak. Sommige hebben een leermiddelenbeleid opgenomen in hun schoolbeleidsplan, sommige hangen leermiddelen direct op aan de schoolvisie zonder tussenstap van leermiddelenbeleid, terwijl andere een meer informele benadering hanteren. Voor elke school is het echter van belang dat de leermiddelen aansluiten bij de onderwijsvisie en de behoeften van leerlingen en leraren. En dus dat zij een passende leermiddelenmix afstemmen. Bij het samenstellen van deze leermiddelenmix kan open leermateriaal meegenomen worden als volwaardige optie.

Wat het startpunt ook is, visievorming blijft een voorwaardelijke stap. Het moment dat open leer materiaal in beeld komt als middel om de onderwijsvisie en -doelen te realiseren (met of zonder leermiddelenbeleid), is het moment dat vraagt om een visie op open leer materiaal. En dus om te beschrijven hoe je als school de rol en waarde van open leer materialen ziet binnen het onderwijs.

Voorbeeld po

Op een basisschool met een bovengemiddeld aantal hoogbegaafde leerlingen, staan in de onderwijsvisie maatwerk en uitdaging centraal. Deze school signaleert via de intern begeleider dat een deel van de leerlingen niet voldoende wordt uitgedaagd door de huidige lesmethodes. Dit probleem sluit direct aan bij de bredere onderwijsdoelen van de school, die gericht zijn op het maximaal benutten van het potentieel van elke leerling. Zo ontstaat het idee om open leer materiaal in te zetten. Dit past in de onderwijsvisie van de school, waarin flexibiliteit, differentiatie en eigenaarschap van het leerproces belangrijke pijlers zijn. Open leer materiaal wordt daarom als een strategisch middel gezien om deze visie tot uitvoering te brengen. In overleg met het team besluit de school om te starten met open leer materiaal in de groepen 3 en 4, specifiek gericht op verrijking voor begaafde leerlingen met de intentie om dit in de toekomst verder uit te breiden.

Voorbeeld vo

Op een middelbare school signaleert de schoolleiding dat het huidige les materiaal ontoereikend is om de nieuwe kerndoelen uit de aankomende curriculumherziening voor digitale geletterdheid te dekken. Dit probleem raakt aan de waarde van de school om toekomstgericht onderwijs te bieden. Omdat open leer materiaal flexibel en aanpasbaar is en daarnaast snel geactualiseerd kan worden, wordt er gekozen om open leer materiaal in te zetten om een curriculum te ontwikkelen dat de vier domeinen van digitale geletterdheid omvat en aanpasbaar is aan de schoolcontext. Een groepje docenten gaat onderzoeken welk open leer materiaal bruikbaar is voor een doorlopende leerlijn, geïntegreerd in verschillende vakken.

Voorbeeld go

Leerkrachten op een basisschool voor gespecialiseerd onderwijs, waar gepersonaliseerd leren een belangrijk onderdeel is van de onderwijsvisie, merken dat er voor leerlingen met een ernstige visuele beperking nauwelijks voldoende toegankelijk en inclusief leer materiaal beschikbaar is. Dit probleem staat haaks op de waarden van de school, die zich richt op het bieden van onderwijs op maat voor alle leerlingen, ongeacht hun beperking. In lijn met deze onderwijsvisie ontstaat bij de leerkrachten de wens om zelf open leer materiaal te maken dat beter aansluit bij de behoeften van hun visueel beperkte leerlingen. Daarom besluit de schoolleider om een project te starten, waarin leerkrachten open leer materiaal gaan maken en gebruiken voor de kernvakken, met speciale aandacht voor tactiele en auditieve elementen. De intentie is om dit materiaal te delen met andere scholen en in de toekomst uit te breiden naar meer vakgebieden. Ze willen zo bijdragen aan beter onderwijs voor visueel beperkte leerlingen in heel Nederland.

2.3 Visievorming en betrokkenheid van relevante onderwijsprofessionals

Het ontwikkelen van een visie op open leer materiaal is een gedeeld proces dat betrokkenheid en afstemming binnen de hele schoolorganisatie vereist. Voor een gedragen en effectieve visie is samenwerking essentieel tussen betrokkenen, zoals bestuurders, schoolleiders, leraren en stafmedewerkers. Hierbij is het essentieel om:

Waarden en doelen van betrokkenen te identificeren.

Verzamel input van leraren, de leermiddelcoördinator, IB'er, schoolleiding en bestuur om te achterhalen hoe open leer materiaal hun waarden en onderwijskundige doelen kan ondersteunen. Voor leraren kunnen waarden zoals autonomie en flexibiliteit in het lesgeven belangrijk zijn. Voor bestuurders staan duurzaamheid en toegankelijkheid vaak centraal. Het achterhalen van deze waarden helpt bij het ontwikkelen van een visie op open leer materiaal die aansluit op schooldoelen zoals gepersonaliseerd leren of innovatie. Dit motiveert betrokkenen om met open leer materiaal te werken, omdat ze begrijpen hoe het hun doelen en waarden ondersteunt.

Redenen voor het gebruik van open leer materiaal helder te krijgen en te communiceren.

De motieven om open leer materiaal te gebruiken zijn gekoppeld aan onderliggende waarden en doelen en verschillen per onderwijsprofessional. Een leraar kan het zien als een middel om maatwerk te leveren, terwijl een bestuurder meer op kostenbesparing let. Het is belangrijk om deze verschillende motieven te bespreken, zodat er een gezamenlijk standpunt ontstaat en een visie kan worden gevormd.

Draagvlak te creëren via dialoog en samenwerking.

Het starten van een dialoog helpt betrokkenen inzicht te krijgen in hoe open leer materiaal kan bijdragen aan de onderwijsvraagstukken, doelen en waarden binnen de school. Als leraar kun je zo collega's en de schoolleiding inzicht geven en activeren. Of de schoolleiding kan het gesprek starten om professionals mee te krijgen. Een goed moment om te beginnen is tijdens een teamoverleg.

Bij het vormen van de visie faciliteer je als schoolleiding de dialoog tussen verschillende groepen waarin ieder zijn visie kan delen. Zo kan een ICT-coördinator technische ondersteuning bieden, terwijl een leraar zijn ervaringen deelt over de voordelen van open leer materiaal in de les. Deze samenwerking creëert gedeelde verantwoordelijkheid en betrokkenheid, wat voor draagvlak bij de implementatie van de visie zorgt.

Dialogovragen

De verschillende onderwijsprofessionals ontwikkelen samen een visie. Daarvoor zijn dialoog en samenwerking nodig. Hieronder een aantal dialoogvragen voor verschillende niveaus.

Hoofdvragen

- Waarom willen we open leer materiaal inzetten?
- Wat willen we ermee bereiken?

Vragen voor bestuur

- Wat is de (interne of externe) aanleiding voor het maken van visie omtrent open leer materiaal (bijvoorbeeld onderwijsvraagstukken, verbeteren kwaliteit van onderwijs, herijking leerdoelen)
- Aan de realisatie van welke waarden en doelen uit onze onderwijsvisie draagt open leer materiaal bij?
- Welke richtinggevende kaders geven we schoolleiding en lerarenteams mee?

Vragen voor schoolleiding

- Welke richtinggevende kaders hebben we vanuit het bestuur gekregen?
- Wat is de (interne of externe) aanleiding voor het maken van visie omtrent open leer materiaal? (bijvoorbeeld onderwijsvraagstukken, herijking leerdoelen, aansluiten bij de schoolvisie, onvoldoende passend leer materiaal of andere signalen vanuit de praktijk)
- Welke doelen komen hieruit voort? Op welke manieren kan de integratie van het werken met open leer materiaal bijdragen aan het realiseren van deze doelen?
- Aan de realisatie van welke waarden (uit onze schoolvisie) draagt open leer materiaal bij?
- Hoe integreren we open leer materiaal in onze bredere onderwijsvisie (inclusief visie op leermiddelen) en onderwijsstrategie?
- Welke onderwijsprofessionals willen wij betrekken in het maken van een visie van open leer materiaal? Hoe kunnen we ook leerlingen betrekken?
- Moeten vaksecties/lerarenteams een brede visie op leermiddelen ontwikkelen, waarin open leer materiaal een specifieke rol krijgt? Of focussen we ons voorlopig alleen op een visie voor open leer materiaal?
- Wie gaat de vaksecties/het lerarenteam aansturen in het vormen van een visie op open leer materiaal?

Vragen voor leraren/docenten team

- Hoe zien onze leermiddelen eruit in onze ideale wereld? Wat voor inhoud hebben ze en wat zegt dat over onze visie?
- Welke waarden willen wij nastreven als team? Hoe kan open leer materiaal hier een meerwaarde aan leveren?
- Wat is de bestaande visie binnen onze school (onderwijsvisie, schoolvisie, visie op leermiddelen) en hoe sluit onze visie op open leer materiaal hierop aan?
- Wat bevalt ons aan het werken met het huidige onderwijsmateriaal en wat niet? Waarom? Hoe draagt open leer materiaal bij aan wat ons wel/niet bevalt?

Voorbeeld po

Een intern begeleider op een basisschool merkt dat hun onderwijs niet inclusief genoeg is voor alle leerlingen. Leerkrachten beginnen open leer materiaal te zoeken als aanvulling op de bestaande methodes. Dit leidt tot een bredere discussie over de meerwaarde van open leer materiaal. De schoolleiding besluit een team samen te stellen om hier dieper in te duiken en een visie op open leer materiaal te maken. Ze willen hiermee niet alleen de inclusiviteit verbeteren, maar ook bijdragen aan meer gelijkwaardigheid in het onderwijs. Het team gaat aan de slag om een visie te formuleren, die past bij de schooldoelen en de behoeften van alle leerlingen.

Voorbeeld vo

Docenten op een middelbare school geven aan dat zij meer willen aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen en bij de actualiteit. In een gesprek met de schoolleider wordt besloten om te onderzoeken hoe er invulling gegeven kan worden aan deze wens. Om de wens scherp te krijgen wordt gestart met het opstellen van een leermiddelvisie. Er wordt een werkgroep opgesteld die hier mee bezig gaat. Na het formuleren van de visie komt de werkgroep tot de conclusie dat open leer materiaal een rol kan spelen in het vormgeven hiervan. De mogelijkheden van open leer materiaal worden meegenomen in de uitwerking van de visie en er wordt besloten om bestaand open leer materiaal aanvullend aan de methodes in te zetten.

Voorbeeld go

Een sectieleider in het voortgezet gespecialiseerd onderwijs merkt dat de huidige lesmethodes onvoldoende aansluiten bij de praktische vaardigheden die leerlingen nodig hebben voor hun toekomstige zelfredzaamheid. Docenten uiten de wens om meer flexibel en praktijkgericht les materiaal te kunnen inzetten. Dit sluit aan bij de onderwijsvisie van de school gericht op het bevorderen van zelfstandigheid en maatschappelijke participatie. De sectieleider deelt deze informatie met de schoolleider. Er wordt besloten om open leer materiaal te gebruiken voor de leer gebieden 'Wonen' en 'Vrije tijd' en indien nodig aan te passen, zodat de opdrachten meer visuele ondersteuning bieden en een praktisch karakter hebben.

2.4 Van visie op open naar beleid op open

De visie op open leer materiaal is de basis voor het ontwikkelen van concreet beleid. Het beleid zorgt ervoor dat de uitgangspunten uit de visie vertaald worden naar duidelijke plannen, acties en verantwoordelijkheden binnen de school. Dit beleid op open leer materiaal leg je vast in het algemene schoolbeleid of specifiek in het leermiddelenbeleid, zodat het gebruik van open leer materiaal effectief en consistent wordt opgevolgd.

In deze fase werkt een team de praktische invulling van het beleid uit en maakt specifieke keuzes en prioriteiten op het gebied van open leer materiaal. Deze keuzes zijn afhankelijk van de onderwijsdoelen en de context van de school. Enkele belangrijke vragen die je in dit beleid wilt beantwoorden, zijn:

- Wil je inzetten op ongewijzigd hergebruik, aangepast hergebruik of zelf maken van open leer materiaal?
- In hoeverre blijf je gebruik maken van methodes, en welke rol speelt commercieel leer materiaal hierin?
- Hoe ziet de leermiddelenmix eruit: wat is de gewenste balans tussen papieren en digitale leermiddelen en tussen open en gesloten leer materiaal?

Voorbeeld 1

We adviseren de uitkomsten van de gesprekken die je voert te vertalen in een statement, eventueel aangevuld met een toelichting. Een statement naar aanleiding van de gesprekken over de leermiddelenmix, kan er als volgt uitzien.

Statement

We stellen een flexibele leermiddelenmix samen die aansluit bij de diverse leerbehoeften van onze leerlingen. In deze mix zien we een combinatie van gesloten (digitale) methodes en (digitaal) open leer materiaal. Alle leerlingen krijgen toegang tot een persoonlijke leeromgeving waarin zij kunnen werken met de middelen die het beste passen bij hun leerproces en niveau.

Toelichting

Door open leer materiaal te integreren in onze leermiddelenmix, zorgen we voor toegang tot actuele en diverse bronnen, vergroten we de flexibiliteit in het onderwijs, en stimuleren we de creativiteit en autonomie van zowel leraren als leerlingen.

Voorbeeld 2

Je kunt er ook voor kiezen de uitkomsten van de gesprekken te vertalen in een richtinggevende uitspraak.

Richtinggevende uitspraak

We creëren een flexibele leermiddelenmix die bestaat uit gesloten (digitale) methodes, (digitaal) open leer materiaal en bieden elke leerling een persoonlijke leeromgeving die aansluit bij zijn niveau (wat). Door open leer materiaal te integreren, vergroten we de toegankelijkheid en flexibiliteit van het onderwijs en stimuleren we de creativiteit en autonomie van zowel leraren als leerlingen (waarom). Dit realiseren we door een gevarieerde leermiddelenmix die aansluit bij de individuele behoeften van leerlingen. Open leer materiaal zorgt hierbij voor maatwerk en bevordert innovatie, zodat het onderwijs toegankelijker en effectiever wordt voor iedereen (hoe).

Tips

Starten met visie en beleid op open leer materiaal kan overweldigend voelen, toch hoeft dit niet zo te zijn. Het kan helpen om:

- klein te beginnen en voort te bouwen op opgedane ervaringen;
- te starten met concrete visie- en beleidsstatements of richtinggevende uitspraken (in plaats van een heel uitgewerkt plan);
- te beginnen met één vak of één niveau binnen de school, waarin al gewerkt wordt met open leer materiaal;
- te experimenteren en te leren;
- te beginnen met het inzetten van bestaand open leer materiaal, voordat je overgaat tot het zelf aanpassen of maken van open leer materiaal;
- een expert in te schakelen om je in dit proces te begeleiden;
- je te verdiepen in het proces van het ontwikkelen van visie en beleid via achtergrondinformatie en tools die hieronder worden aanbevolen.

Door deze aanpak kun je geleidelijk en effectief visie en beleid op open leer materiaal ontwikkelen, ongeacht of je ervoor kiest het onderdeel te laten zijn van een uitgewerkt leermiddelenbeleid of als onderdeel van je schoolvisie.

Meer weten?

[Over het wat en waarom van open leer materiaal](#)

[Over open leer materiaal vinden en gebruiken](#)

[Over het starten van een dialoog over open leer materiaal](#)

[Over het starten van een dialoog over open leer materiaal](#)

[Over in gesprek gaan over waarden bij digitalisering](#)

[Over hoe als lerarenteam een visie te vormen op leermiddelen \(inclusief open leer materiaal\)](#)

[Over aanpak schoolontwikkeling](#)

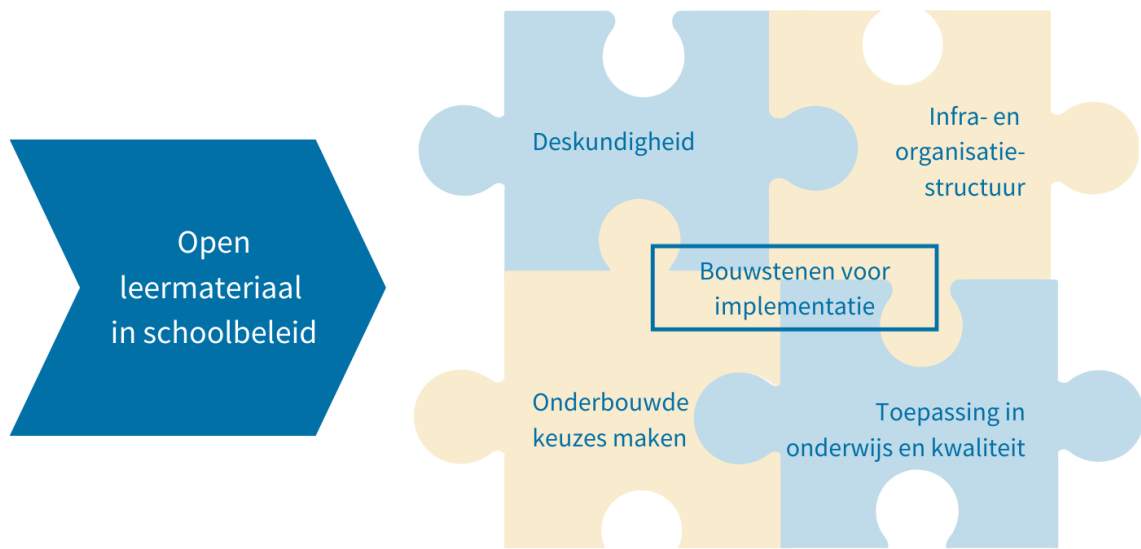
[Over het kiezen van nieuwe \(digitale\) leermiddelen](#)

[Over het starten met leermiddelenbeleid](#)

3. Bouwstenen voor implementatie

Inleiding

Om binnen je organisatie concreet aan de slag te kunnen gaan met open leer materiaal en daarmee gestelde doelen te realiseren, is aandacht nodig voor verschillende aspecten. Deze aspecten kun je beschouwen als bouwstenen voor implementatie van je beleidsonderdeel rondom open leer materiaal.

In dit hoofdstuk leggen we elke bouwsteen kort uit in de context van open leer materiaal. Je gaat vervolgens bij elke bouwsteen aan de hand van een aantal vragen met elkaar in gesprek. Zo kun je weloverwogen keuzes maken voor alles rondom open leer materiaal in de schoolorganisatie. Ten slotte geven we een aantal links naar relevante achtergrondinformatie en tools.

Welke stappen zet je daarna?

- Leg de uitkomsten van je gesprekken steeds weer langs de visie- en beleidsmeetlat van je organisatie. Zo blijf je in lijn óf wijk je er heel bewust af en toe van af.
- Vertaal de uitkomsten naar concrete acties in bijvoorbeeld je jaarplan.
- Prioriteer je acties.

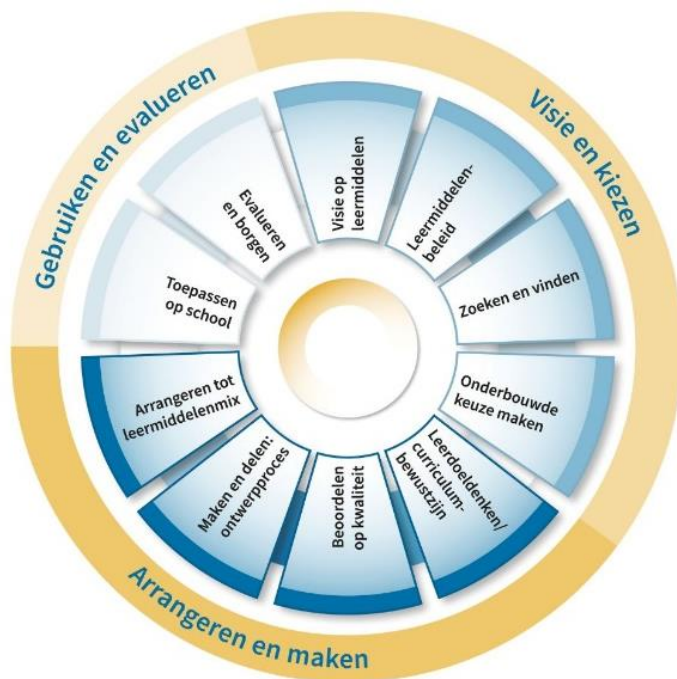
3.1 Bouwsteen Deskundigheid

Wat vraagt werken met open leermateriaal van lerarenteams?

Samenwerken aan open leermateriaal vereist kennis en kunde van lerarenteams. Het werken met leerdoelen en curriculumbewustzijn spelen hierbij een centrale rol. Tegelijkertijd kan het gebruik van open leermateriaal het vakmanschap van leraren versterken. Het kan bijvoorbeeld juist meer zicht op het curriculum geven en leraren bewuster maken van de leerdoelen. Daarnaast kan het de samenwerking tussen leraren binnen en buiten de school vergroten. Intrinsieke motivatie van lerarenteams is cruciaal: wat is voor ons de meerwaarde en waarom willen wij ons hierin scholen?

De school heeft de rol om deskundigheidsbevordering te faciliteren en ervoor te zorgen dat professionaliseringsactiviteiten aansluiten bij de onderwijsvisie en het gebruik van open leermateriaal. Meer algemeen stimuleer je als school een cultuur van samenwerking tussen leraren om leermateriaal gezamenlijk aan te passen, en/of te maken en open te delen, zowel binnen als buiten de school. Door schoolbreed, maar ook binnen teams, jaargroepen, bouwen of secties met elkaar in gesprek te gaan, kun je de beginsituatie en benodigde stappen in kaart brengen en implementeren, bijvoorbeeld door het op te nemen in de schoolbrede aanpak voor professionalisering.

Het **Leerwiel Open Leermateriaal** geeft inzicht in de benodigde competenties om effectief met open leermateriaal te werken. Het verbindt verschillende professionaliseringsaspecten rondom (open) leermateriaal en onderscheidt drie fasen:

- Visie en kiezen
- Arrangeren en maken
- Gebruiken en evalueren

[Bekijk ook de bijbehorende infographic met uitleg per onderdeel van het Leerwiel Open Leermateriaal via deze link.](#)

Dialogovragen

Voor het voeren van het gesprek met elkaar over deskundigheid kun je onderstaande dialogovragen gebruiken.

- Welke competenties heb je nodig als je wilt werken met open leer materiaal?
- Welke competenties zijn er al aanwezig en bij wie? Waar liggen prioriteiten?
- Hoe kan de school of kunnen teams elkaar ondersteunen?
- Wat motiveert je om met open leer materiaal te werken? En in hoeverre komt dat overeen met de motieven van het bestuur en schoolleiding?
- Wat zou je motiveren om meer met open leer materiaal te werken?
- Hoe organiseer je professionaliseringsactiviteiten binnen de school, bovenschols, binnen het bestuur of regionaal?
- Welke investeringen in tijd en middelen vraagt dit?

Meer weten?

[Over beweegredenen om wel of geen open leer materiaal te gebruiken](#)

[Over open leer materiaal ontwikkelen vanuit leerdoelen](#)

[Over het Leerwiel Open Leer materiaal](#)

3.2 Bouwsteen Infra- en organisatiestructuur

Het belang van een goede digitale infrastructuur

Een solide digitale infrastructuur is cruciaal voor het gebruiken, maken en delen van open leer materiaal, zowel binnen als buiten de school. Onder de digitale infrastructuur vallen digitale platforms, digitale leeromgevingen (zoals ELO/LMS en LVS) en devices. Deze digitale infrastructuur zorgt voor toegankelijkheid, vindbaarheid en gebruiksgemak voor leerlingen en leraren. Het is belangrijk de randvoorwaarden als schoolbestuur of schoolleider te faciliteren, afgestemd op de onderwijsvisie en het gewenste gebruik van open leer materialen.

Aandachtspunten

- Keuze van digitale infrastructuur (zoals platforms);
- Goede vindbaarheid van zelfaangepast en gemaakt materiaal (binnen en buiten de school);
- Integratie met andere leeromgevingen;
- Technische ondersteuning;
- Wet- en regelgeving (zoals AVG).

Duurzaam werken met open leer materiaal

Hoewel open leer materiaal vrij beschikbaar is, vragen de implementatie, ontwikkeling, onderhoud en actualisatie ervan tijd, energie en middelen. Het duurzaam organiseren hiervan vereist een meerjarige aanpak, ingebed in de visie en doelen van de school. Betrek leraren actief, aangezien hun inbreng essentieel is voor succes. Behandel hun vragen over onderwijskwaliteit en werklast. En neem daarmee barrières weg, zoals tijdsgebrek en ondersteuning. Geef daarnaast voorlopers een ambassadeursrol om anderen te inspireren. Zo kun je een succesvolle transitie waarborgen en een basis creëren voor de noodzakelijke aandacht na implementatie. Dit vraagt blijvende aandacht, ook na implementatie van bijvoorbeeld een project.

Aandachtspunten

- Betrek de relevante onderwijsprofessionals;
- Stel een verantwoordelijke aan voor de implementatie;
- Gebruik scenario's voor de organisatie;
- Verwerk auteursrechten en licenties in het schoolbeleid.

Onderwijsprofessionals kunnen zijn:

Leraar -
Leerling
Schoolleider
Bestuurder
Beleidsmedewerker
Externe maatschappelijke of onderwijsorganisatie (vakvereniging, netwerken, culturele instellingen)
stafmedewerker (HR, financiën, ICT)
Leermiddelencoördinator
Intern begeleider
Kwaliteitscoördinator
I-coach
Lerarenopleider (samen opleiden)

Dialogvragen

Voor het voeren van het gesprek met elkaar over infra- en organisatiestructuur kun je onderstaande dialogvragen gebruiken.

- Wat zijn de gevolgen voor onze digitale infrastructuur als we open leermateriaal gaan gebruiken, maken en/of delen?
- Met welke digitale platforms en leeromgevingen werken we momenteel binnen de school? Wat werkt goed en wat kan beter?
- Met welke digitale platforms en leeromgevingen willen we werken met open leermateriaal integreren? Wat is daarvoor nodig?
- Met welke digitale platforms en leeromgevingen werken we momenteel voor het gebruiken, maken en/of delen leermateriaal? Wat werkt goed en wat kan beter?
- Hoe toegankelijk en gebruiksvriendelijk is onze huidige digitale infrastructuur voor zowel leraren als leerlingen?
- Welke barrières ervaren we bij het integreren van open leermateriaal in bestaande digitale leeromgevingen?
- Welke technische ondersteuning is er nodig om het werken met open leermateriaal te vergemakkelijken?
- Hoe kunnen we ervoor zorgen dat open leermateriaal goed vindbaar is binnen en buiten onze systemen (bijv. via metadatering)?
- Welke stappen zijn nodig om ervoor te zorgen dat we op de lange termijn met open leermateriaal kunnen blijven werken?

Meer weten?

[Over licenties en type leermaterialen](#)

[Over Wikiwijs](#)

[Over keuzeprocess digitale leeromgeving](#)

[Over auteursrecht](#)

[Over het business model canvas open leermateriaal](#)

[Over inzet ICT in onderwijs](#)

[Over werken aan duurzame schoolontwikkeling](#)

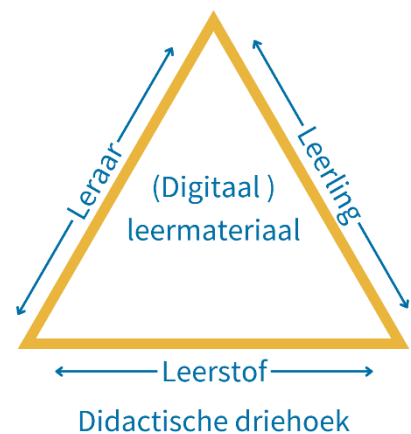
3.3 Bouwsteen Toepassing in onderwijs en kwaliteit

Didactische driehoek

Open leer materiaal is geen doel op zich, het is een middel om de kwaliteit van het leren voor de leerlingen te vergroten en leraren meer regie te geven over hun eigen lessen. Toepassing vindt altijd plaats in de context van de eigen onderwijspraktijk. Om de voordelen van open leer materiaal goed te benutten, is integratie in de gangbare didactische benadering binnen de school essentieel. Deze bestaat uit de wisselwerking tussen leraar, leerling en leerstof, de didactische driehoek.

Zowel de leraar als de leerling kunnen een actieve rol spelen bij maken, gebruiken, aanpassen, combineren, bewaren en delen van open leer materiaal. En ook hier geldt dat keuzes die de leraar of school maakt in het kiezen, arrangeren, zelf maken en/of delen van leer materiaal past bij de visie op leren van de school.

Kwaliteit

Zonder kwaliteitsborging heeft de inzet van open leer materiaal geen toekomst. Kwaliteitsborging is daarom ook een belangrijke voorwaarde voor het duurzaam organiseren van open leer materiaal (zie paragraaf 3.2 bouwsteen Infra- en organisatiestructuur). Leraren willen over materiaal beschikken waarbij ze kunnen vertrouwen op de kwaliteit ervan. Daarvoor moeten zij bestaand materiaal makkelijk op kwaliteit kunnen beoordelen en handvatten hebben om zelf kwalitatief goed open leer materiaal te kunnen arrangeren en/of maken. Hiervoor gebruik je een kwaliteitsmodel dat past bij het juiste gebruiksscenario.

Welke toepassing van open leer materiaal voor je school de gewenste is en welke criteria van belang zijn voor kwaliteitsborging, kun je ook samen bepalen door erover in gesprek te gaan.

Dialogovragen

Voor het voeren van het gesprek met elkaar over de toepassing in het onderwijs en kwaliteit kun je onderstaande dialogovragen gebruiken.

- Hoe kan open leer materiaal bijdragen aan het versterken van de didactische driehoek in onze lessen (de interactie tussen leraar, leerling en leerstof)?
- Hoe ziet vanuit onze onderwijsvisie goed onderwijs eruit als leraren en leerlingen werken met open leer materiaal?
- Op welke vakken / leergebieden / leerlijnen / kerndoelen / projecten willen we prioriteit leggen om open leer materiaal een plek te geven? Waarom?
- Wat heb je als leraar nodig om bestaand open leer materiaal op kwaliteit te kunnen beoordelen?
- Wat heb je als leraar nodig om zelf kwalitatief goed open leer materiaal te kunnen maken?
- Welke kwaliteitsmodellen en criteria kunnen we gebruiken die helpen bij het beoordelen van de kwaliteit van open leer materiaal?
- Welke (aanvullende) criteria vinden we belangrijk om de kwaliteit van open leer materiaal te waarborgen?

Meer weten?

[Over werken met het kwaliteitsmodel](#)

[Over de scorekaart bij het kwaliteitsmodel](#)

[Over open leer materiaal maken vanuit leerdoelen](#)

3.4 Bouwsteen Onderbouwde keuzes maken

Evidence-informed werken met open leermateriaal

Als school wil je dat bij beleidsvorming over en implementatie van werken met open leermateriaal onderbouwde keuzes worden gemaakt; of het nu gaat over keuzecriteria van leermaterialen of keuzes voor digitale infrastructuur. Bij deze keuzes gebruik je voor je onderbouwing een combinatie van informatie uit onderzoek, praktijkkennis, en/of data uit een bij voorkeur vergelijkbare (onderwijs)context. Je werkt hierbij systematisch en doelgericht. Zo werk je als school evidence-informed met open leermateriaal.

Stel in het gesprek elkaar de vraag: “Doen we met elkaar de goede dingen en doen we de dingen goed?”.

In het leermiddelenbeleid en leermiddelenkeuzep proces maak je onderbouwde keuzes vanuit je onderwijsvisie en de leerdoelen. Hierbij gebruik je kennis uit theorie en praktijk over bijvoorbeeld kwaliteit en effectiviteit. Je doet onderzoek om tot selectiecriteria te komen. Een voorbeeld van een criterium is het aansluiten bij de actualiteit en dan kies je voor open leermateriaal dat makkelijk aanpasbaar is. Onderstaand voorbeeld met vragen illustreert dit.

Voorbeeld

Visie

Welke materialen willen wij gebruiken vanuit onze visie op goed leesonderwijs?

Informatie uit theorie

Wat weten we uit onderzoek bijvoorbeeld over effectief leesonderwijs en rijke teksten?

Informatie uit praktijk

Van welke teksten geven mijn eigen leerlingen in de klas aan dat ze interessant zijn en welke niet? Waarom?

Onderbouwde keuzes maken

Welke (aanvullende) bestaande open leermaterialen passen daar dan het beste bij? In hoeverre passen we deze leermaterialen aan? Welke leermaterialen maken we zelf?

De schoolleider stimuleert de onderzoekende houding van leraren, die onderbouwde keuzes maken in het kiezen, gebruiken en aanpassen van open leermateriaal. Hiervoor is een cultuur van onderzoek en verbetering in de school van belang en kies je professionaliseringsactiviteiten die bewezen effectief zijn.

Evidence-informed werken met open leermateriaal betekent dat je beleid en activiteiten doelgericht evalueert. Zo leer je bijvoorbeeld van vernieuwende initiatieven (zoals een pilot). Inzichten en opbrengsten gebruik je om verder richting te geven aan beleid en toekomstige activiteiten.

Dialogovragen

Voor het voeren van het gesprek met elkaar over de onderbouwde keuzes maken kun je onderstaande dialogovragen gebruiken.

- Welke onderzoeksresultaten en praktijkkennis kunnen ons helpen bij het maken van keuzes over de kwaliteit en effectiviteit van open leermateriaal?
- Welke informatie uit theorie en onderwijspraktijk kunnen we gebruiken om onderbouwde keuzes te kunnen maken in het werken met open leermateriaal?
- Hoe blijven we op de hoogte van onderzoeken op gebied van open leermateriaal?
- Hoe verzamelen we op dit moment data over de effectiviteit van leermateriaal dat we gebruiken en hoe kunnen we dit verbeteren?
- Hoe evalueren we de huidige inzet en kwaliteit van open leermateriaal systematisch en hoe kunnen we deze evaluaties inzetten voor toekomstige beleidsvorming?
- Hoe stimuleren wij een onderzoekende houding bij lerarenteams die werken met open leermateriaal?
- Welke acties zijn nodig om een cultuur van onderzoek en continue verbetering te bevorderen?
- Hoe gaan we inzichtelijk maken in hoeverre onze initiatieven rondom open leermateriaal ook effectief zijn?

Meer weten?

[Over evidence-informed werken bij het maken en gebruiken van open leermateriaal](#)

[Over evidence-informed innoveren in het onderwijs](#)

Over onderzoek naar open leermateriaal:

[Overzichtsstudie naar het gebruik van open leermateriaal in het funderend onderwijs](#)

[Beweegredenen voor het gebruik van open leermateriaal in het voortgezet onderwijs](#)

[Onderzoeksagenda 2025-2026](#)

Bronnen

Baas, M., Post, L., Saab, N. (2024). [Overzichtsstudie naar het gebruik van open leermateriaal in het funderend onderwijs](#), Universiteit Leiden ICLON.

De Klerk, S., ter Vrugte, J., & Unck, S. (2024). [Onderzoeksagenda 2025-2026](#). Impuls Open Leermateriaal.

Edusources (z.d.). [Stappenplan Kwaliteitsmodel voor open leermaterialen](#). Surf.

Impuls Open Leermateriaal (z.d.). [De toekomstige leraar en de rol van open leermateriaal](#).

Impuls Open Leermateriaal (z.d.). [School motiveren voor open leermateriaal: Zo doe je dat!](#)

Impuls Open Leermateriaal (2024). [Meer regie over je eigen lessen. Alles wat je wilt weten over het maken, gebruiken en delen van open leermateriaal](#).

Jacobi, R.; Jansen, M.; de Jong, M.; de Werk, J.; van der Woert, N. (2024). [Impactscan OpenUp](#), Npuls, Utrecht.

Janssen, B., & Van Casteren, W. (2020). [Digitale leermaterialen in het onderwijs](#). Onderzoek in opdracht van het Koersteam Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT, Utrecht.

Janssen, W., Rikken, M., Hijink, L., Lohuis, J., Van der Veer, N., Couvreur, N. (2021). [Open leermiddelen in het vo en mbo. Het gebruikersperspectief op huidig en toekomstig gebruik](#). InnoValor/Newcom. <https://www.kennisnet.nl/app/uploads/rapport-open-leermiddelen.pdf>

Kennisnet (2022). [Stappenplan voor het kiezen van nieuwe \(digitale\) leermiddelen](#).

Lambert, S. R. (2018). Changing our (Dis)Course: A Distinctive Social Justice Aligned Definition of Open Education. *Journal of Learning for Development*, 5(3), 225-244.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2020). [Visiegestuurd onderwijs](#). Schoolleidersregister Primair Onderwijs; Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

OECD (2015). [Students, Computers and Learning: Making the Connection](#). PISA, OECD Publishing, Paris,

Onze Leermiddelen. (z.d.). [De OL praatplaten](#).

Onze Leermiddelen (z.d.). [In vijf stappen naar een sectievisie op leermiddelen](#).

Orr, D., Rimini, M., & van Damme, D. (2015). [Open Educational Resources: A Catalyst for Innovation](#). OECD Publishing.

Parker, P. (2012). [Explaining the Paradox: Perceived Instructor Benefits and Costs of Contributing to Massachusetts Institute of Technology OpenCourseWare](#) [Doctoral dissertation].

Reints, A., & Wilkens, H. (2021). [Wat hebben scholen nodig om te komen tot een keuze voor de best passende leermiddelen bij hun school? Deelrapport 1: Het keuzeprocés](#). CLU Leermiddelen Adviescentrum.

Ros, A., Amels, J., Stallaert, M., Stolpe, Y van de & M. Volman (2022). [Leidraad Werken aan onderwijsverbetering. Evidence-informed naar een lerende organisatie in het primair onderwijs - Weten wat werkt en waarom.](#) NRO.

Schouwenburg, F. (2023). [Handreiking professionalisering ict-bekwaamheid.](#) Kennisnet.

Schouwenburg, F. (2023). [Vier in balans: een betrouwbaar houvast bij keuzes voor ict-inzet.](#) Kennisnet.

Schuwer, R (2024). [White paper De kracht van open leermateriaal.](#) Impuls Open Leermateriaal.

Schuwer, R (2024). [Aan de slag met open leermaterialen.](#) Onderwijskennis.nl (NRO).

Schuwer, R., & Janssen, B. (2024). [Let's Get Practical! Two Frameworks to Improve Practices of Open Education.](#) Open Praxis, 16(2), pp. 258–268.

Schoolbestuur. (z.d.). [Schoolmonitor.](#) Geraadpleegd 8 juli 2024

Stacey, P. (2015, October 23). [UPTEC open business models workshop](#) SlideShare.

UNESCO (2019). [Recommendation on Open Educational Resources](#) (OER).

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT (2022). [Quickscan Gebruik open leermaterialen.](#)

VO-raad. (2023). [Scholen en schoolbesturen. Sectorrapportage.](#)

Wiley, D. (2007). [On the Sustainability of Open Educational Resource Initiatives in Higher Education.](#) Paper commissioned by the OECD's Centre for Educational Research and Innovation (CERI) for the project on Open Educational Resources.

Wiley, D. (2024). [Defining the "Open" in Open Content and Open Educational Resources.](#) Improving learning.

Wit., F. de, Dubbeld, A., Hoff, V., Waltman, M. en Nayeri, S. (2024). [Evidence-informed werken met open leermateriaal. Visiedocument.](#) Impuls Open Leermateriaal